

FIRSAT MI TEHDİT Mİ? YAPAY ZEKÂ VE DİN

Diyanet TV’de ‘Yapay Zekâ ve Din’ tartışıldı.

24 Ocak 2021

<https://www.islamvemedya.com/firsat-mi-tehdit-mi-yapay-zek-ve-din/861/>

Diyanet TV’de canlı olarak yayınlanan Farklı Bakış programının 189. bölümünde ‘Yapay Zekâ ve Din’ konusu masaya yatırıldı.

Sami Bayrakçı’nın sunduğu programda, **Prof. Dr. Aslan Gülcü** ile **Prof. Dr. Adnan Bülent Baloğlu** yer aldı.

Bir buçuk saat süren program boyunca, yapay zekâ ile din arasındaki ilişki ayrıntılı olarak ele alındı.

(Yapay Zekâ ve Din konusunda Türkiye’de kapsamlı metinler bulunmadığı için, programın öne çıkan yönlerini okurlarımızla paylaşıyoruz)

Gülcü: “İslam dünyasında ‘yapay zekâ’ çok erken dönemden itibaren ele alınmıştır”

Sami Bayrakçı: Yapay zekâ deyince ilk bakışta aklımıza robotlar geliyor. Bir bakıma robotlarla özdeşleşen bir kavram gibi karşımızda duruyor. Yapay zekâ sadece robotlarla ilgili bir kavram mıdır? Yapay zekânın boyutlarını ve sınırlarını bizim için tanımlar mısınız?

Aslan Gülcü: Yapay zekâ, günümüzün en popüler konularından bir tanesi. İslam dünyası olarak çok erken konuşmaya başladığımız bir konu ve bu anlamda takdire şayan bir durumla karşı karşıyayız. Yapay zekâ için efradını câmî ağyârını mânî bir tanım yapmak zor. Sizin sorunuzda ifade ettiğiniz gibi zaman zaman robotlardan ibaret bir konuymuş gibi algılanabiliyor. Peki, sadece robotlarla mı sınırlı? Bilgisayar için neresinde? Programlama neresinde? Yazılım neresinde? Uzman sistemlerden bahsediliyor. Derin öğrenmeden bahsediliyor. Dolayısıyla bütün bu kavramları yerli yerine oturtturarak yapay zekâyı ciddi bir şekilde etraflıca tanımlamamız gerekiyor.

Gülcü: “Yapay zekâyı tanımlamak ve kullanım alanlarını netleştirmek çok zor”

Yapay zekâ; bildiğimiz, şu ana kadar öğrendiğimiz, bilgisayarlarla ve teknolojilerle bire bir özdeşleşen, onlara benzeyen, onlar gibi bir şey değil. Yeni, farklı bir şeyden bahsediyoruz. O

kadar farklı ki, anlaşılması da kullanım alanlarının netleştirilmesi de çok zor. Belki bir benzetme ile anlatmak anlamayı biraz daha kolaylaştırabilir.

Az önce de vurguladığımız gibi öncelikle bir robot değil ama robot da olabilir. Tam olarak bir yazılım değil ama yazılım da olabilir. Bir site değil ama bir site olması da mümkün. Hem siber tarafı hem mekanik tarafı olan bir siberetik aygıt mı? O da değil ve o da olabilir. Peki hem o değil hem o olabilir dediğimiz şey; tüm bunları dikkate alınca, insan zekâsına benzetemez miyiz? Bence benzetebiliriz.

Bizim, insan zekâsına özgü algılama sistemimiz var. İnsan zekâsına özgü algılama sistemini öğrenmiş, öğrenmeyi bilen, çoğul kavramları bilen, onları birbirine bağlayıp oradan birtakım kavramlar üretebilen, düşünebilen, saatlerce düşünüp, yeni şeyler üretebilen, fikir yürüten, sorunları çözen, iletişim kuran, çıkarsama yapan bir şeyden bahsediyoruz. Ve her şeyden önemlisi karar veriyor. Bu saydıklarımız yüksek bilişsel fonksiyonlardır. Yapay zekâ; algılama, öğrenme, çoğul kavramları bağlama, düşünme, fikir yürütme, sorun çözme, iletişim kurma, çıkarsama yapma, karar verme ve otonom davranışlar sergilemesi beklenen bir işletim sistemidir. Böyle bir teknik tanım verebiliriz.

Baloğlu: "Yapay zekâ, kendi kararlarını alabilen otonom bir aygıt olacaksa, insanlık için ciddi tehdittir"

Sami Bayrakçı: Yapay zekâ gibi sınırları belli olmayan, kullanım alanlarının nerelere kadar uzanabileceğinden emin olmadığımız bir konuda sadece teknolojiyi kullanma ahlakını geliştirmek yeterli olmayacak. Dolayısıyla yeri geldiğinde kendi kendine yetebilen, kendisi karar verebilen böyle bir yapı insanlık için ne tür sonuçlar doğurabilir?

Adnan Bülent Baloğlu: Bizim şu anki mevcut verilerimizle tam anlamıyla tanımlayabileceğimiz bir aygıttan konuşmuyoruz. O zaman şunu söyleyebiliriz. Büyük bir resmi görmemiz gerekiyor. Büyük resim derken, daha ziyade görünen o resmin arkasını okumak gerekiyor. Elimizdeki resmin arkasını okuduğumuz zaman, yapay zekânın insanlığın geleceği ile ilgili ne tür bir senaryo kuracağını da tahmin edebiliriz diye düşünüyorum. Şöyle ki; acaba bu yapay zekâ kendi kararını kendi alabilen otonom bir aygıt olacaksa, nihai noktada bu insanlık için ciddi bir tehdittir. Bunun altına kalın bir çizgi ile çizmemiz gerekiyor.

İkinci husus biz bugün biliyoruz ki özellikle askeri alanda yapay zekâyı içeren robot teknolojisi ciddi manada kullanılıyor. Kendini görünmez kılarak uçabilen bir takım aygıtlar yapılabildiğini, radarların fark edemediği hava araçlarının yapıldığını ve kullanıldığını biliyoruz. Bunun, insanlık için nasıl bir faturayı, nasıl bir bedeli önümüze çıkaracağını iyi hesaplamamız

gerekiyor. Acaba yapay zekâ full otonom konumuna kavuştuğu zaman veya kendi bağımsız konumunu elde ettiği zaman, insanın failliğini iptal eden, insanı devreden çıkararak bir aygıtı mı dönüşecek sorusunu da zihnimizin bir kenarında tutmalıyız.

Elon Musk uyarıyor, Birleşmiş Milletler uyarıyor, hatta yapay zekâ araştırmaları yapan bir enstitü olan Deepmine uyarıyor: Yapay zekânın bir gün, kötülerin eline geçtiği zaman, insanlığın başına gelebilecek felaketlerin sorumlusu olabileceği noktasında uyarılar yapıyorlar. Ancak şunu da biliyoruz ki, bu uyarıyı yapanların belki yarısı da bu araştırmaları fonlayan grupları, kuruluşları temsil ediyorlar. Dolayısıyla bir taraftan tehlikeleri hakkında uyarıyorsunuz, bir taraftan da onları fonluyorsunuz. Bu senaryoyu, bu filmi iyi okumak gerekiyor. İnsanın yeryüzünün halifesi olduğu bizim İslami anlayışımızda, insanın devreden çıkarılması bütün yeryüzünün iptali anlamına da geliyor. Tabii bu kabul edilebilir şey değil. Dolayısıyla insanoğlu, acaba hangi kavşakta hangi yol ayrımında? Görünüşte iyi ve faydalı olan teknolojileri, akıl gücünü, kurumları; baskı ve sömürü amaçlı mı kullanacağını henüz bilemiyoruz ve kestiremiyoruz. İnsanlık için iyiye de kullanılabilir, kötüye de kullanılabilir bu araçların, bu teknolojinin nerede insanlığına aleyhine döndürülebileceğini henüz kestirebilmiş değiliz.

Bu nedenle gücün ve refahın “çaktırmadan”, küçük bir azınlığın elinde toplanması ve bunun adına yenedünya düzeni denmesi noktasında, yapay zekânın bu azınlığın elinde bütün insanlığı yeni baştan dönüştürmek veya yeni baştan kurgulamak için tehlikeli bir silaha dönüşebileceğini düşünüyorum.

Sami Bayrakçı: Yapay zekâ bir yönüyle insanlığın sonunu getirmek ve “Tanrıyı kıyamete zorlamak” isteyen bir grubun elinde varoluşsal anlamda büyük bir tehdit olabileceken, aynı zamanda insanlığın işlerini kolaylaştıracak ve yeryüzünü “cennet”e dönüştürme potansiyelini de içinde barındıran bir imkân gibi duruyor. Fırsat ve imkân ekseninde baktığımızda yapay zekâ bize ne tür imkanlar sunar? İçinde ne tür tehditler barındırmaktadır?

Aslan Gülcü: Pozitif bilimler açısından baktığımız biz bilim insanlarının kehanet gösterme bir özelliğimiz yok. Dolayısıyla elimizdeki donelere bakarak bu konuda bir parça tahmin yürütebiliriz. Bu tahminlerimizin de yine deneylere ve gözlemlere dayalı olması gerekiyor. Burada “ilerde yapay zekâ şöyle bir canavara dönüşecek, Frankenstein’da tanımlanan bir canavara dönüşecek ya da siborglar ortalığı kasıp kavuracak” gibi şeyler söyleyip, insanların muhayyilesini meşgul etmek yormak ya da korkuya kapılmalarına neden olmak bizim işimiz değil. Dolayısıyla Müslüman sorumluluğuna sahip olarak, bilimsel gelişmelerin nereye doğru gidebileceğini verilerle ortaya koyarsak, üzerimize düşen tarihi sorumluluğu yerine getirmiş oluruz.

Tehdit mi yoksa imkân mı sorusunun cevabı, yapay zekâyâ kimin sahip olduğuyla alakalı. Yapay zekâ kimin? Hangi dünyanın elinde bu imkân? Eğer yapay zekâ şimdiye kadar diğer teknolojik ürünlerde olduğu gibi hem tavşana kaç hem tazıya tut diyen bir avuç azınlık tarafından piyasaya sürülürse sadece İslam dünyasını değil, bütün insanlığı tehdit eden bir duruma sebep olabilir.

Ve eğer yapay zekânın gerçekten ileride bütün insanlığı tehdit edecek bir şeye dönüşme ihtimali varsa, şimdiden buna karşı çalışmalar yapmak, bunu engellemek ve iyiye yönlendirmek bir görevimiz vardır. Biz o görevi yerine getirmeliyiz.

“Yapay zekânın, yeni bir yapay zekâ üretme kapasitesi var”

Sami Bayrakçı: Hocam şunu sorayım burada tam bugün yapay zekâ üretilmiş, tamamlanmış ve kullanmaya hazır bir yapıdan bahsetmiyoruz. Halen üretimi, deneyleri devam eden bir şeyden bahsediyoruz. Halen, her an müdahaleye açık bir süreçten bahsediyoruz. Doğru mu anlıyorum.

Aslan Gülcü: Çok doğru anlıyorsunuz. Hiç ummadığımız yerden ummadığımız şekilde ortaya çıkıp vazifesini icra etmeye çalışırken iyi ya da kötü yönlerini gösterecek bir yapıdan bahsediyorum. Yani şu ana kadar alışık olmadığımız bir çıkış hareketi olacak yapay zekânın. Çünkü yapay zekâyı sadece yapay zekâyı geliştirenler oluşturmuyor. Yapay zekâ aynı zamanda kendi iş bağından da kendi kendisini de üretebiliyor. Yapay zekâ oturup kendi içinde başka yapay zekâlar üretebilecek. Dolayısıyla biz yapay zekâ nasıl bir yapay zekâ üretti onu da bilemeyeceğiz, öğrenemeyeceğiz. Yani bir ana makine düşünün o ana makine kendisi gibi ya da kendisinden daha üstün büyük makinalar fabrika yapan fabrikalar gibi yapay zekâ yapay, zekâ yapan yapay zekâları üretmiş olacak. O yapay zekâlar nereye yönlendirilecek nasıl çalışacak nerede işlem görecektir iyi mi, kötü mü, zararlı mı, faydalı mı hangi sektörde ya da hangi alanda yaşamın hayatın hangi alanlarında yer bulup oralarda çalışacak. Onu da bilmiyoruz. Dolayısıyla işte bir reklamı da yok bunun mesela işte Elon Musktan bahsetti Adnan hocam Elon Musk diyor işte ben diyor bir firması var bunun o firmada yaptığı çalışmalarını sıralamış ben şu çalışmalarını yapıyorum diyor. Bugün şunu yapacağım bir sene sonra şunu yapacağım birkaç sene sonrada şunu yapacağım diyor. Ve yani sağlıkla ilgili genellikle şeyler bunlar reklamını da yapıyor şimdi. Yani bir tanesi mesela diyor ki “ben çip yapacağım, insanların beynine takacağım, ileride benim ürettiğim arabayla o çip bütünleşik bir devre olacak, o çipi taktıran vatandaş arabasına yavaşla

dediği zaman yavaşlayacak, şöyle hafif sağa gel dediği zaman sağa gelecek, silecekleri çalıştır dediğim zaman silecekleri çalıştıracak”. Dolayısıyla benim ürettiğim arabayı kullanabilir hale gelecek diye bir şeyler söylüyor. Dolayısıyla bu reklam yapılanın dışında yapay zekânın yapay zekâ üretme kabiliyeti var. O üretilen yapay zekâlar nerede, nasıl ortaya çıkacak dediğim gibi hangi alanlarda kullanacak onu da bilmiyoruz. Bu bakımdan da ciddi bir tehdit karşımızda duruyor.

Adnan Bülent Baloğlu: Aslında hocam da vurguladı. Müslüman ülkelerin İslam dünyasının da yapay zekâyâ bigâne kalmaması lazım. Yani kulağımızın üstüne yatmamamız lazım. Ben mutlaka bizde de bu çalışmaların ciddi bir seviyede olduğunu tahmin ediyorum. En azından silikon vadilerinin önemli bir parçası bu sektör üzerine şuan yoğunlaşmış durumda. Dolayısıyla orada işte belki 2. Bölümde geleceğiz. Yani ahlak dediğimiz vicdan dediğimiz o Müslüman bilinci ve şuuru dediğimiz noktadan olaya baktığımız zaman bunu kendi lehimize de çevirebiliriz.

“Yapay zekâ, dini hayatı nasıl yönlendirecek?”

Sami Bayrakçı: Dini hayata nasıl bir etkisi olabilir yapay zekânın? Yapay zekâ ve din ilişkisi nasıl şekillenebilir? Kendi otonom yapısını üretecek bir şeyden bahsedince din de bunun bir yerinde olacak. Mesela Aslan Gülcü hocamız, “Yapay Zekâ Dini”nden bahsediyor. Yapay zekâ din ilişkisi konusunda bir açılış yapsak neler söylersiniz?

Adnan Bülent Baloğlu: Şimdi aslında bu tek başına bizim sorunumuz da değil. Batıda bugün Hristiyan dünyada bu ciddi ciddi tartışılıyor ve epeyce de mesafe alınmış durumda. Mesela şöyle bir makale gözüme ilişti. Acaba yapay zekâ Hristiyanlık içinde bir tehdit mi? Alt başlığı ilginç “Hu Tanrı”. “Hu Tanrı! Ben robot.” Yani bir gün robot, tanrının kapısını çalacak ben geldim diyecek. Acaba burada biz ne yapacağız ne edeceğiz, diye Hristiyan dünya da epeyce bunun endişesi içerisinde. Hatta zaman zaman bu noktada biraz böyle hani tebessüm ettirecek olaylar da oluyor. Papa’ya sorulmuş mesela. Ola ki Marslılar dünyaya keşif amaçlı gelseler, “Biz Hristiyan olmak istiyoruz” deseler vaftiz olmaları gerekir mi? Şimdi Papa’nın verdiği cevap tabii ki Hristiyan anlayışı geniştir ve onların da vaftiz olması gerekir. Aynı soruyu “robot gelir de bunun Hristiyan olup olmaması söz konusu olabilir mi?” diye sorduklarında henüz bu soruya cevap vermiş değil. Ama muhtemelen 1400’lerde bu soru Papa’ya sorulseydi muhtemelen belki aforoz da edilebilirdi. Dalga geçiyor Papa’yla diye. Şimdi bizim aslında burada yapmamız gereken şey İslam dini açısından baktığımız zaman açık söylüyorum bu tür ipe sapa gelmez şeylerle uğraşmak değil.

Baloğlu: “Batıda, robotun dini olur mu meselesini tartışan teologlar var. Peki, bizim derdimiz ne olmalı?”

Müslümanlar olarak bizim derdimiz yeryüzünün varlık dengesinin merkez noktasını tutan halife sıfatlı insanın nükleer yok oluş ve ekolojik felaket arasına sıkışmışken bir de yapay zekâ ile birlikte elindeki o tuttuğu son kaleleri de kaybeder mi? Yine bizim derdimiz varlık zincirinin tepesindeki halifenin yani insanın feda edilebilir bir nesne konumuna indirgenmeye boyun eğmesidir. Yani buna boyun eğecek mi insan? Yine bizim derdimiz halifenin yani insanın, insani ideallerini, sığınaklarını, ahlaki kaygılarını kapitalizmin ahlaksız rekabet dünyasında birer birer yitiriyor olmasıdır. Yani biz bunun önüne nasıl geçebiliriz? Yine bizim derdimiz insanın diyelim ki yapay zekâ geldi ve insan varlık aleminde çekildi. Varlık alemindeki merkezi konumundan çekilmesiyle birlikte her şeyin anlamsızlaşacak olmasıdır. Yine bizim derdimiz ahlaki boyutu olmayan sinsî manipölasyonlara açık konuların kötülerin elinde insanı kontrol eden onu tahakküm altına alan araçlara dönüşmesidir. Az önce hocamın da ifade ettiği gibi. Yine bizim derdimiz Allah’ın yaratıcı vasfını tabiata yükleyen onu da kendi kendine yine mekanik bir düzene indirgeyen batılı zihnin kör bir ilerleme tutkusuyla birlikte nihayette insanı da makinaların mekanik kurgusuna mahkûm etmesine nasıl dur diyeceğiz? Yani çok farklı zaviyeden biz olaya bakıyoruz. Dolayısıyla robotun dini olur mu, olmaz mı bugün batıda robotlarında kendi dinlerini kuracağına dair görüş beyan eden teologlar var. Kendi dinlerini kendi mezheplerini kurabileceğine dair görüşler ileri süren teologlar var. Muhtemeldir ki diyor insanı diyor zekâ bakımından geçen bir aygıtın artık insanın gittiği yoldan gitmesi mümkün değil. Dolayısıyla o da kendi dinin kurabilir. Kendi mezhebini kurabilir. Kendi ilmihal bilgilerinin üretebilir gibi böyle hani biraz daha bizim şimdi Alice Harikalar Diyarında gibi görebiliriz ama hayalimizi zorlayan hayal ötesi türlü şeyleri böyle belki sırf fikir jimnastiği olsun diye de üreten epeyce insan var.

“Yapay zekâ, şu anda bir ‘Din Yazılımı’ yapmak üzere”

Sami Bayrakçı: Aslan hocam, sizin yapay zekâ dini olgusundan bahsettiğiniz bir yazınızda var. şimdi yapay zekâ teknolojisi bir din haline dönüştü mü veya dönüşür mü?

“Yapay zekâ dini” olgusuyla bahsettiğiniz tam olarak nedir?

Aslan Gülcü: Evet, yapay zekâ dinini ilk ortaya atan ben değilim. Batıda bu konularla ilgilenen, gerçekten bu işin mutfağında çalışan yazılımcılar, sistem geliştiriciler ve fütüristler var. Fütüristler genellikle ilerde oluşturulacak teknolojinin nasıl kullanılacağını söyleyen onlara fikirleriyle ilhamlarıyla yol yön veren edebiyatçılar. Siberpunk denilen bir edebiyat türü var artık. Bu siberpunkçılar, fütüristler “ilerde yapay zekâ ne yapacak ne yapmayacak” diye başlıklar

yazıyorlar. Onlarla ilgili de romanlar yazıyorlar. Bir tanesi de din olgusu. Ben belki de Türkiye’de ilk bunu dillendiren kişilerden birisi oldum. Yazımda ve röportajımda bundan bahsettim. Bu birleştirmeyi biz insanlar yapıyoruz. Yani insanlık yapıyor. Yapay zekâ dini diye. Çünkü yapay zekânın kendisi yapmıyor henüz. Yapay zekâ, bir dinle ortaya çıkmış değil; ama şu an bir din çalışması içerisinde olduğunu da biliyoruz. Yapay zekâ şu an bir din yazılımı yapmak üzere. Şüphesiz din yazılımı yapan bir yapay zekâ bir tanrı da oluşturacaktır. Yani Çarşamba’nın gelişi perşembeden belli olur. Yapay zekâ dini, versiyonlara dayanacak. Devamlı kendisini güncelleyecek. Yani inzal nüzulünün habire yeni versiyonlarının çıktıkça tanrının da versiyonları olacak. Bu düşünce kalıplarımızla zaten şu ana kadar yeterince oynandı ve toplum tüm insanlık buna hazır hale geldi. Hepimiz geldik ve artık bir yazılımın yeni versiyonu çıktığı zaman hepimiz oraya üşüşüyoruz. Çünkü niye acaba ne tür kolaylıklar sağlamıştır.

Gülcü: “Yapay Zekâ Dini yakın zamanda ortaya çıkacaktır”

Şimdi yapay zekâ dini yani muhtemelen yakın zamanda ortaya çıkacaktır. Niye din ile uğraşiyor yapay zekâ çünkü dünyadaki işte 7 milyar insanın ve hatırı sayılır bir yekunu bir dine mensup. Din ile alakalı insanlar Hristiyanlar, Müslümanlar, Budistler ve Hindistan’da ki 70.000 Tanrıya tapan değişik dinlerdeki insanlar ve dünyanın değişik yerlerindeki değişik dinlere semavi ya da beşerî dinlere sahip insanlar. Yapay zekânın dini şu ana kadar bildiğimiz dinlerden farklı olacak. Yeni farklı ‘özgün’ değerlere sahip bir din olacak. Hani buradan anlatırken insanların affedersiniz ağzının suyu bile akabilir. Bugün böyle ‘yeniliklere açık’ özellikli insan tipi, böyle bir dini iyice anlatılsa bunun sevdasını bile çekmeye şimdiden başlayanlar olabilir. Dolayısıyla yapay zekâ, uluslararası yenedünya düzeninde, kapital sistemde insanı metalaştıran yapının bir gereği olarak kapitalizme hizmet ettiği için yapay zekâ üzerine de din üzerine de yapay zekâ çalışmaları başlamış durumda. Çünkü dindarlık algısı insanların hem insani duygusal ya da iç huzurlarını temin edecek özelliklere sahip hem de kapitalist dünyanın ya da vahşi kapitalizmin hedefinde olan parasal kaynakları sömürmek için hedefinde olan büyük bir pazar. Yani dünyadaki yedi insandan beş tanesinin dindar ya da din ile alakalı insan olduğu düşünülürse 7/5 ciddi bir pazarı oluşturuyor. Bu bakımdan vahşi kapitalizmin bir gereği yapay zekâ dine yönelmiş olacak. Dediğim gibi yapay zekâ dini bizim beşerî ya da semavi dinlerden çok çok farklı bir yapıda olacak. Eğer biraz daha ayrıntı istenirse biraz daha bu konuda konuşabilirim zaman açısından.

Sami Bayrakçı: Yapay zekâ ile ilgili bütün bu çalışmalar en çok da kapitalizme yarayan ve o kapitalizmin işine gelen süreçler olduğu için mi böyle ilerliyor? Ekonomik alanda çok büyük sonuçlar doğuracak bir şeyden mi bahsediyoruz?

Aslan Gülcü: Yapay zekâyla birlikte yeniden dizayn edilecek dünya; bugünü anlatılan yeni dünya düzeninden belki daha farklı bir dünya olacak. Çünkü yapay zekâ, bütün sistemleri ve sosyal ve beşerî hayatı yeniden dizayn edeceği için bugünkü yaşam normlarından düşünme biçimlerinden ya da mutlu olma mutsuz olma ya da yeme içme stillerimizden iyi kötü algımızdan güzel çirkin algımızdan faydalı faydasız gibi ya da kişisel toplumsal sosyolojik hadiselerden ya topyekûn bir medeniyet algısı içerisinde sayılabilecek değerlerden başka bir dünyaya evrileceğiz yapay zekâyla birlikte. Belki biz bunu bizim yaş grubumuzdaki insanlar çok yakın zamanda göremeyecek ama 10-20 yıl içerisinde bu söylediğim şeyler ortaya çıkmaya başlayacak. Dolayısıyla Elon Musk şöyle bir şey söylüyor: “Mars’ta 1 milyon insanın yaşayacağı bir yaşam alanı oluşturmak zorundayız. Çünkü insan neslinin devam edebilmesi için bu 1 milyon insanı oraya götürmeliyiz”. Peki dünyaya ne oluyor? Elon Musk’ın bu hikayesinde dünyaya muhtemelen büyük ve böyle anlaşılmaz şu an söylemesi mümkün olmayan çok kötü şeyler olacak ki insan soyunu Mars’ta kontrol altına almaya çalışıyor. Dolayısıyla batıda ve teknoloji üretenler de aslında bunun farkında. Ciddi kapitalist anlayışının ilerde bize, topluma, insanlığa ve tüm canlılara nasıl bir kötü son getireceğinin farkında. Onun için alternatif yerler, alternatif yurtlar yapmaya çalışıyorlar. Peki yani bunun vahşi kapitalizminden farklı bir şeyler açıklanması mümkün mü? Mümkün değil. Bir dine hizmet için mi yapıyorlar ya da Hristiyanlar için mi? Hayır. Budizm’e hizmet için mi? Hayır.

Dinleri de geçtik insanlığa hizmet için mi yapıyorlar hayır. Dolayısıyla varsa yoksa hesap ettikleri kendi paraları ya da kişisel servetler için yapıyorlar.

Dolayısıyla vahşi kapitalizmin insanlıkla savaşının başladığı bir yerdeyiz. Bu da yapay zekâ ile olacak.

Baloğlu: “Yapay Zekâ Dini, Deizme hizmet eder”

Sami Bayrakçı: Yapay zekânın üreticileri ister istemez kendi bakış açılarını, değerlerini de bu sistemin içerisine ekleyeceklerdir. Çünkü insan duygularından ve değerlerinden bağımsız bir şekilde süreci yürütemez. Bu açıdan bakınca Müslümanların yapay zekâ proseslerine dahil olmaları bir fayda üretir mi? Müslümanların yeteri kadar bu konuya kafa yığduğunu ya da sürece dahil olduğunu düşünüyor musunuz?

Adnan Bülent Baloğlu: Az önce Aslan hocam yapay zekâ dininden bahsetti. Bunun gelmekte olduğunu söyledi. Yapay zekâ üzerine yazılan makalelerin özellikle Türkçeye çevrilmiş kitapların bir kısmında hocamın bu söylediği şeylere rastlıyoruz. Yani bir yapay zekâ dininden

bahsediliyor. Hatta şöyle de deniyor. Yapay zekâ öyle zeki olacak ki insanların şu an mevcut ellerindeki bütün kutsal kitapların hepsine girecek onlardan daha mükemmelini üretecek.

Analiz edecek sentezleyecek daha mükemmelini üretecek. Şimdi daha mükemmelini üretecek dediğiniz zaman aklınıza tabi hemen ne üretecek sorusu geliyor. Hocamın vurgulamaya çalıştığı vahşi kapitalizmin bugün insanın daha doğrusu gençlerimizin önüne sürdüğü serdiği diyelim nimet demeyelim ama belki bir kısmı için yem diyebiliriz. Yemleri daha böyle cazip kılacak onları daha böyle seçme noktasında özgür bırakma noktasında daha da böyle ruhlarını okşayacak muhtemeldir ki ifadeler cümleler olacak. Yani burada ne olacak? Burada sorumluluk kalacak. Burada sınırsız özgürlük adı altında yine kapitalist dünyanın onlara sunduğu envai çeşit ürün arasından istediğinizi seçme özgürlüğü tanınacak. Sınırsız bir özgürlük gelecek.

Burada yine burada onlara özgürlük dendiğinde işte onları kuşatan öyle söyleyelim ‘çevreleyen’ aile, gelenek, töre, din, kutsal kitap bunların yaptırımları ve bunların yüklediği sorumluluklar gibi pek çok şey aşılacak. Şimdi dolayısıyla bir yapay zekâ dini olduğu zaman muhtemelen bunların olabileceğini tahmin ediyor. Üstelik yapay zekânın bu dini aklıma şunu da getiriyor. Son zamanlarda özellikler deizm üzerinde ki yoğunlaşmanın Allah’ı işte bulutların ötesine görünmez bir müdahale edemeyeceği bir mekâna götürüp insanı yeryüzünde kendi kaderiyle baş başa bırakan bir anlayışın giderek yayılmaya çalışılmasının arkasındaki amaçlarında buna hizmet edebileceğini düşünüyorum. Pek çok noktada deizmi incelemeye çalıştığım zaman aslında yapay zekânın dini ile ilgili pek ipuçları yavaş yavaş beliriyor. Şimdi biz burada belki kendi zaviyemizden olaya bakmak durumdayız. Yani insan dediğimiz zaman biz sadece et, kemik, ilik, kan ve hücreden oluşan bir kütleyi kastetmiyoruz. Bizim için insan bunun çok daha ötesinde bir varlık. Ruh ve mana boyutuyla, duygu boyutuyla, akıl boyutuyla, düşünce boyutuyla, biz bambaşka bir varlıktan bahsediyoruz. Yani yapay zekânın aslında düşündüğümüz zaman insanın sahip olduğu bu özelliklere erişmesi ve ulaşması imkânsız.

Düşünce olarak onu belki geçebilir o ayrı bir konu. İşte nitekim yapay zekâ ile dünya satranç şampiyonu karşılaştığı yapay zekâ onu yendi. Ama onun yenildiği yerler de oldu. Karşılıklı birbirlerini yendiler. Şimdi şuraya gelmek istiyorum. Biz insan dediğimiz zaman nefis, ruh, akıldan müteşekkil bir sorumlu mükellef varlıktan konuşuyoruz. Biricik alemin göz bebeği olan, yeryüzünün halifesi olan, Kur’an vahyine muhatap olan, Allah’ın mükerrerem, müşerref kıldığı, varlıkların en şerefli dediği, hatta bütün onun dışındaki varlık alemine meleklerle dahi ona secde ettirdiği bir varlıktan bahsediyoruz. Dolayısıyla insanı öyle bir anda, bir kaleme silip atmak kolay değil. Aslında belki az önce söyledim Hristiyan dünyanın en ciddi bu anlamda

konuştuğu şeylerden bir tanesi yapay zekâ Hristiyanlık için bir tehdit mi ve tabii o tehdidi onlar biraz daha böyle ironik alıyorlar.

Biraz daha alaycı bir biçimde bir kısmı alıyor. Efendim vaftiz edilir mi efendim robot gelse işi trajikomik hale dönüştürüyorlar. Bizim derdimiz bunun çok daha ötesinde az önce bir kısmını izah etmeye çalıştım. Çünkü suret ve sadâsı insana benzese de insanın yerini doldurması mümkün değil. Nitekim Sofia diye bir kadın robot ürettiler. Dişi robot ürettiler. 60 kadar insan mi-miğini taklit edebiliyor. Konuşabiliyor. İnsan sadâsı ile size seslenebiliyor. Sizinle sohbet edebiliyor. Hatta telefonlarımızdaki Siri özelliği bile bunun küçük bir parçası ama çok farklı bir soru sorduğunuz zamanda sizi uyarabiliyor. Yani ben burada bununla ilgili bir şey bilmiyorum. Tabiri caizce afallıyor.

Şimdi o halde o zaman biz İslam dini nokta-i nazarından olaya biraz daha farklı bakmak durumundayız. Nedir olay? İnsan dediğimiz zaman az önce söyledim mükellef bir varlıktan bahsediyoruz. Yani söz ve davranışları sonuçlar doğuran, o sonuçlar neticesinde iyi ve kötüyü işlemiş ve ona göre de bir karşılık bulacak akıllı ve anlama kapasitesi yeterli bir varlıktan, akıl bakımından yeterli bir varlıktan bahsediyoruz. Ehliyet sahibi, liyakat sahibi bir varlıktan bahsediyoruz. İnsan dediğimiz zaman ismet özelliği olan bir varlıktan bahsediyoruz. Nedir ismet? Canı mutlak manada korunması gereken, emanet duygusuyla muhafaza edilmesi gereken bir varlıktan yani hürmet vasfı olan, canı malı kanı haram olan bir varlıktan bahsediyoruz. Kutsal bir varlık demiyorum ama bu sahip olduğu özelliklerin dokunulmaz daha ziyade tırnak içerisinde eğer söylemek gerekirse kutsal dokunulmaz olduğunu kastediyorum. Kerem sahibi bir varlık olduğunu söylüyoruz insanın aynı şekilde. Bunların hepsi benim bu söylediğim şeyler Kur'an-ı Kerim'de pek çok ayette var. Onurlu bir varlık. Kerem deyince neyi kastediyoruz. Onurlu bir varlıktan bahsediyoruz. Yani insan olmaktan kaynaklanan, ortadan kalkması düşünülemeyen bir sıfat onur. Parayla alınamayan, elde edilemeyen, kişinin doğuştan kazandığı verili bir haktan bahsediyoruz. Ayaklar altına alınması caiz olmayan bir haktan bahsediyoruz. Ahsen-i takvim üzere yaratılmış. Biçim suret olarak en güzel şekilde yaratılmış bir varlıktan bahsediyoruz. Bu ne demek? Maddî ve manevî özellikleri bakımından bütün varlıkların önünde olan bir varlıktan bahsediyoruz. Bu noktada insanın baktığımız zaman yaratılış üstünlüğü vardır. Efendim iman etme üstünlüğü vardır. Salih amel işleme üstünlüğü vardır. İnsanın ayırıcı vasıflarıdır bunlar. Yani insan varlık hiyerarşisinin en tepesindeki varlıktır. Zira Kur'an-ı Kerim'de Hicr Suresi 29. Ayette geçiyor. 'Onun şeklini tamamladığım ve ona ruhumdan üflediğim vakit' buyuruyor Cenab-ı Hak. Yani Allah insana kendi ruhundan üflemiştir. Şimdi biz insan dediğimiz zaman bunu kastediyoruz.

Batıda bunu biraz daha farklı yorumluyorlar. Tanrı Âdem'i yarattı Âdem de yapay zekâyı yarattı. Robotu yarattı. Yani az önce bahsettim kendine benzeyen bir robot yarattı. Nasıl ki Tanrı kendi imajına benzeyen kendi suretine benzeyen bir varlık yarattığı ise insanda sofia benzeri ben robot benzeri asimov'un romanında olduğu gibi bir varlık yarattı.

Yapay zekâ ve din ilişkisini konuşurken İslam nazarından bakmak

Şimdi biz böyle bir az önce buyurdunuz. Yaratmayı bir üretme anlamında anlıyoruz insanın yaratması bir üretmedir. Allah'ın yaratmasıyla asla denk koşulamaz. Dolayısıyla yeryüzüne halife kılınan, yerdeki ve gökteki her şeyi onun hizmetine amade kılındığı bir insanı eskilerin tabiriyle ceffelkalem yani bir kalemle silip atmak mümkün değil. O halde bizim yeryüzünün imarında ve insanın o kaybettiği zaman içerisinde buharlaşan değerlerini yeniden kazanıp yeniden kendi ruhunu kendi benliğini elde etmesinde kendi gerçek kimliğini elde etmesinde yardımcı olacak bir tarzda belki biz yapay zekâdan da istifade edebiliriz.

Yani yapay zekâyı bir din kurar mı kendi dini olur mu olmaz mı tartışmasından ziyade ki açıkçası ben işin bu tarafında da değilim. Yani robotun kendi dini olsun çokta beni ilgilendirmiyor. Ama biz diyoruz ki bir robot asla bir insan değil. Yani bu ayrımı iyi yapmamız gerekiyor. Kaldı ki orada belki şunu da eklememiz gerekecek. Yani insan dediğimiz zaman daha neden konuşuyoruz. Yeryüzünün varlık aleminin kendisiyle bir anlam kazandığı bir varlıktan konuşuyoruz.

İnsan dediğimiz zaman neden konuşuyoruz. Neden bahsediyoruz. Kuranın kendisi için indiği. Vahyin kendisine nazil olduğu. Ona muhatap ona sorumlu koruyucu kılındığı bir varlıktan bahsediyoruz. Dolayısıyla bizim nokta-ı nazarımızdan din batıda anlaşıldığı anlamından çok daha öte bir yerdedir. Yani batıdaki o din kavramının çok daha ötesindedir. Buradan baktığımız zaman din batıda sadece bizim bildiğimiz ruhani manevi anlamda kullanılmaz. Bir futbolcu bir moda bir futbol dünyasını mesela futbolu da bir din olarak isimlendirenler var. Moda dünyasını bir din olarak isimlendirenler var. Biz burada değiliz. Bizim için din dediğimiz zaman onun manası fevkalade açıktır. Yani Allah katında Allah'ın razı olduğu bizim için hayatı düzene koyacak hayatı yürütecek ve insani vasıflarımızla hem kendi gelişmemize hem de insanlığın gelişmesine ve ilerlemesine katkı koyacak bir olgunluğu vicdanı hissi ruhu veren bir yapıdan bahsediyoruz.

Sami Bayrakçı: Nihayetinde, bugün geldiğimiz noktada İslam dünyasında bir robota vatandaşlık verildiğini, yine Batıda kimi ülkelerde insanlara çip takıldığını biliyoruz. Peter Scott Morgan isminde bir İngiliz Doktor yapay zekâ teknolojisi ile bedenini robotlaştırdığını ve öldükten sonra bile avatar'ının yaşayacağını söylüyor mesela. Bu manada bizi

bugün bulunduğumuzdan farklı bir gelecek tasarımı beklediğinden eminiz. Fakat burada önemli olan bu teknolojiyi ya da yapay zekâ denilen olguyu üreten insanların ona yükleyecekleri değerlerle, anlamlarla şekillenecek olması. Müslüman aydınlara, Müslüman bilim adamlarına yapay zekâyâ karşı bu noktada düşen görev nedir diye sormak istiyorum size Aslan hocam.

Aslan Gülcü: Müslümanların yapay zekâyâ, robotlara karşı yaklaşımı nasıl olacak sorusu ciddi bir soru. Yani biz yapay zekâyı üreten bir toplum mu olacağız yoksa tüketen bir toplum mu olacağız. Eğer tüketen bir toplum olacaksak, sorun yok. Yapay zekâlar yapılır, ortaya çıkar, gardımızı alırız ya kullanırız ya da kullanmayız. İslam dünyasında bu anlamda yapay zekâ destekli yazılımlar var. Yarı robotlar var. Çok güzel mesela bütün tefsirler var. Bütün hadis kitapları var. Âlim bir insandan daha alleme bütün 1400 yıllık İslam tarihi boyunca ortaya konmuş bütün eserler var. Yapay zekânın ortaya çıkışında uzman sistemler var. Uzman sistem diyelim ki bir muhasebe sisteminde hiç kimsenin çözemediği muhasebe problemi var. Bu muhasebe problemini çözen uzman sistem var. Uzman sistem içerisinde Türkiye'deki en meşhur muhasebe uzmanları bir araya geliyor o programın yazılım danışmanı oluyorlar. Dolayısıyla bu insanların karşılaştıkları yaşam tecrübeleri, bilgi birikimleri bir programa aktarılıyor. Buna uzman sistem diyorlar. Uzman sistem dinamik bir sistem değildir. Statik bir sistemdir. Bilinen soruların cevaplarını verir. Fakat yapay zekâ böyle değil kendisi düşünüp öğrenebiliyor. Derin öğrenme yapabiliyor. Yani biz benzeterek öğreniriz. İşte tahtaya bir dikdörtgen çizdiği zaman öğretmen matematikte dikdörtgen öğretecekse çocuk hangi sosyal kesimden geliyorsa dikdörtgene benzer. Evinde masa varsa öğretmenim bu masaya benziyor diye benzeterek öğretecektir. Bu şekilde öğrenme gibi beynin öğrenme fonksiyonları bugün yapay zekâyâ aktarılmak isteniyor. Peki beynin fonksiyonları çözüldü mü çözüldüğü söyleniyor. Beynin formülü bulundu öğrenmenin formülü bulundu deniyor. Tabi ki bunlar zor şeyler. Mesela 300 milyon tane benzetme sistemini algılayan sensörü var öyle diyelim. O sensörlerle 300 milyon çeşit şeyi öğrenebiliyor. 300 milyon çeşit şeyi birbiriyle böyle kombinatoryal olarak birbirine bağlıyor. Hepsinden bir sonuç üretebiliyor beyin. Bu yapı henüz çözülemedi. Şimdi şöyle bir çalışmalar var.

Sentetik beyin, organiğe dönüşürse...

İnsan beyni, organik beyin; yapay zekânınki ise yapay beyin. Sentetik beyin bu. Sentetikten organiğe geçince aynen insan beyni gibi düşünen bir ve insanın kontrolünde ya da insanın yönlendirmesinde olan bir organik beyin üretilirse eğer insan beyni gibi düşünüp biraz önce bahsettiğiniz insani değerleri de bünyesinde taşıyan bir robot ile karşılaşabiliriz. Belki bu anlattığım organik beyin bu yapay zekâdan bir sonraki evreyi oluşturacak. Biz bu yapay zekâ kısmına

dönersek dediğim gibi üreten mi tüketen mi olacağız. Tüketen ise dediğim gibi bir şey yapmamız gerekiyor. Bilgisayarlar, cep telefonları, bilim, teknoloji geldi bizim başköşemize oturdu. Biz bir şey dedik mi hayır. Bide Müslümanların yitik malıdır dedik işte yani çaresizlikten kullanmaya başladı. Ne zaman ki bilim Tanrının ya da düzeltmek istiyorum inandığımız Allah'ın hükümrانlık sahasına girdi. O zaman âlimlerimiz gerek din âlimleri gerekse pozitif bilimleri söyleyen alimler Allah'ın hükümrانlık sahasına geçmeye işte evrim gibi sahaya giren sorulara cevap vermeye ya da saldırılara cevap vermeye başladı. Dolayısıyla üreten taraf olursak ki henüz zamanı geçmemiş yapay zekâda tren istasyondan çıkmamıştır. Kervan yola çıkmamıştır. Bizi buradan seyreden karar vericilere de seslenip bu anlamda çağrı yapmak istiyorum. Şöyle ki yani bu programların yapmamızın ana nedenlerinden birisi burada hem fikirlerinizi serdetmek hem de ülkemizde yapay zekâ üzerine ciddi bir oluşumu bir an önce başlatabilmek için ne yapabiliriz sıkıntısına ya da düşüncesine dillendirmektir.

“Hakkı ve hakikati arayacak yapay zekâ üretmek zorundayız”

Bu derde düşmemiz gerekiyor. Peki üretirsek ne olur açık ve net olarak şunu söyleyeyim. Biz yapay zekâyı üretirsek iki tür yapay zekâ üretiriz. Yani başlangıçtan beri konuştuğumuz o hem tehditler hem de fırsatlar var ya onları başlık halinde toparlarsam. Biz iki tane yapay zekâ üretiriz. Üretmek zorundayız. Bir hakkı ve hakikati arayacak yapay zekâ üreteceğiz biz İslam dünyası olarak. İki kötülükten meneden yapay zekâ üretmek durumundayız. Dolayısıyla biz batı gibi davranamayız. İşte mesela bir Hristiyan robot var mı acaba? Yok olduğunu düşünüyorum. Yani Hristiyan bir robot yok. Artı ben Hristiyanların birine bırakalım yapsın yapay zekâ ortaya çıksın gibi sözlerinin aslında temelde Hristiyanlığı yaymak için ya da Hristiyanlığı insanların kafasına yerleştirmek için çok gizlice bir tasarlanmış başka bir çalışma olduğunu da düşünüyorum.

Dediğim gibi işimiz iki kat daha zor. Tabi ki zor olacak. Biz neticede Müslümanlar olarak nizam-ı Alem fikrini söyleyen insanlarız. Dolayısıyla aleme nizam verirken bu hakkı ve hakikati söyleme ve kötülükten menetme görevlerimizi de yapmak durumdayız. Toparlarsak Müslümanların yapay zekâ çalışmaları diğer yapay zekâ üreticilerinin çalışmalarından en az iki kat daha zor olacağını söyleyebiliriz. Şöyle ahlaklı bilgili hikmetli bir yapay zekâ üreteceğimizi biliyoruz batıdan farklı olarak. Batının olası ahlaksız, yıkıcı, yok edici yapay zekâlarına karşı mücadele de edecek önleyici, durdurucu yapay zekâ üreteceğimizi de biliyoruz.

“Türkiye’de irfanî perspektifi de bulunan Yapay Zekâ Üniversitesi kurulmalı”

Bir an önce yapay zekâ üniversitelerini kurmamız gerekiyor. Bir an önce yapay zekâ üniversitesini kurmamız gerekiyor. İki tür yapay zekâ üniversitesi gruplandırmamız gerekiyor. Bir irfanî tarafı yani iyiliği anlatacak yapacak bir de önleyici batının yıkıcı yapay zekâsına karşı önleyici yapay zekâ üniversitelerini kurmamız gerekiyor. Bunun öncelikle mesela şu an fen fakültesi fizik kimya biyoloji bu tür pozitif bilimler önemli bir ayağını teşkil ediyor bu yapay zekânın. Ve şu an öğrenciler de bu tür alanlara çok fazla rağbet etmiyor. Hatta şöyle söyleyebilirim Türkiye’de imam hatipler şu çağın önemli bir açılımını altyapısını oluşturan bir nesildir. İmam hatip nesli diye bir neslimiz var. Ben imam hatipli değilim fen okulu mezunuyum ama neticede imam hatip eğer böyle bir çağ açıp çağ kapatan bir neslin evladıysa ki öyledir ben inanıyorum. Gelecek yapay zekâ çağını imam hatipler bu anlamda yapay zekâ liselerine dönüştürerek yapabilirler. Yapay zekâ imam hatiplerine dönüştürelim. Fen fakültelerini ve üniversiteler açarak yapay zekâ üniversiteleri açarak bu konuda ciddi bilimsel çalışmalara bir an önce başlayalım.

Sami Bayrakçı: Biz bugün yapay zekâ teknolojisi ile insanın tabiri caizse Tanrı olma arzusunun bir başka versiyonunu görüyoruz. Tarih boyunca hep bir şekilde tahtını sarsmaya çalıştığı o yüce yaratıcının yeniden bir tahtını zorlayan bir yapıdan bahsediyoruz. Önümüzdeki süreçte bir Müslümana Müslüman bilim adamlarına, aydınlara ya da sıradan gündelik hayatını bir şekilde devam ettiren Müslümanlara böyle bir yapay zekâ karşısında düşen görev ne olacaktır? Hangi perspektif hangi bakış açısı insana dünyayı daha yaşanabilir kılma imkânı sunacaktır?

Adnan Bülent Baloğlu: Öncelikle bir şeyin altını çizmemiz lazım. Aslan hocam da işaret ettiler biz burada yapay zekâyı konuşurken hem anlamaya çalışıyoruz hem de anladığımızı anlatmaya dilimizin döndüğünce anlatmaya çalışıyoruz. Bu konuyu tüketmemiz tabi ki bu programın süresinde mümkün değil bu bizim yapabileceğimiz bir şey de değil. Bunun altını çizelim. İkinci husus yapay zekâyı sanki böyle insanın insanlığın zararına bir aşamaya doğru giden bir öcü bir felaket gibi de görmek durumunda değiliz. Öyle bir şey de yok. Yani biz burada bir dinin efendim bilimin ilerlemesine teknolojinin ilerlemesine set çeken bir yanının olduğu gibi bir anlayış bir algıyı asla vermiyoruz. Öyle bir şeyimiz de yok. Din bilim çatışması bizde asla olmadı. O batının bize kendi üzerinden attığı bir yüküdür. Kendi kabahatini bize yamamasıdır açıkçası. O sorunuza gelerek şunu söylemek istiyorum. O halde insan yapay zekâyı yani biz eğer Müslüman olarak hocamın da buyurduğu gibi Müslümanlar olarak yapay zekâyı üreten

grubun ekibin içerisinde olacaksak bizim oradaki katkımız bence Şu olabilir. İnsanın paranteze alınmaması. Ne demek bu. İnsanın kendisini negatif nötr pasifize etmesi. Kendisiyle ilgili bütün eylem dünyasını sona erdirmesi. Oturduğunuz yerden düğmeye bastığımızda sizin adınıza her Şeyi yapacak bir varlık veya işte bir aygıtı efendim vücuda getirmemesi noktasında bizim batıya verebileceğimiz birtakım değerlerin olduğunu düşünüyoruz. Çünkü insan dediğimiz zaman değer üreten kültür üreten ilişki üreten pek çok yeteneği aynı anda kendisinde barındırabilen hem sosyal hem biyolojik sosyo-biyolojik varlıktan bahsediyoruz. Dolayısıyla bu manada insan hem kendisini askıya alacak yeteneklerini bütün özelliklerini nihai noktada sıfırlayacak. Hem de zekâsına diyet yaptırarak yani düşünce ve duygu dünyasında bitkisel hayata geçecek bir konuma izin vermemeli. Dolayısıyla onların insan felsefesi insan anlayışı üzerinden yapay zekâyâ bir duygu boyutu katabiliriz diye düşünüyorum. Bütün insanlığın önüne geçecek onları yeniden gitmekte olduğu eğer tehlikeli yön varsa bu tarafa döndürecek bir anlayıştan algıdan haberdar edebiliriz diye düşünüyorum.